

Ա. ՀԱՏԻՏՅԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԿՅՈՒՐԵՂ ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՑԻ (315—386)

ԿՅԱՆՔՆ ՈՒ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սուրբ Կյուրեղ հայրապետ Երուսաղեմացին ընդհանրական եկեղեցու «երկոտանի վարդապետ»-ներից մեկն է հանդիսանում¹, միաժամանակ պարծանքը Երուսաղեմի պատրիարքական Աթոռին և ամենաշահմալորդ իր առաքինի, սրբակրոն կյանքով և գրական-մատենագրական վաստակով, աստվածակոխ այդ քաղաքի եպիսկոպոսների մեջ², Հակոբոս Տեառնեղբայր Երուսաղեմի առաջին և «արդար» կոչված եպիսկոպոսից հետո³:

Կյուրեղ Երուսաղեմացու ծննդյան վայրն ու թվականը ատուգապես հայտնի չեն: Սակայն, ըստ վերջին ուսումնասիրությունների, ծնվել է 315 թվականին Երուսաղեմում և կամ նրա մերձակա գյուղերից մեկում⁴:

¹ Օրացույց, ա. էջմիածին, 1878, էջ 133:

² Վարք սրբոց, Քյուրոս, 1870, էջ 415:

³ Նոր Կտակարան, Մայր Աթոռ, 1875, Գործք Առաքելոց, ԺԵ 13, էջ 363, Գաղտ. Ա 19, էջ 527:

⁴ Johannes Quasten, patrology, հայր. 3-րդ, էջ 362. Թորգոմ պատրիարք Գուշակյան, Սուրբք և առնք, Երուսաղեմ, 1939, էջ 30: Տես նաև Նորայր եպիսկոպոս Պողարյան, Հայ գրողներ, Երուսաղեմ, 1971, էջ 9, որտեղ ա. Կյուրեղ Երուսաղեմացու ծննդյան և մահվան թվականները ցույց են տրվել 350—415 թվականները, ինչ որ հավանական չեն թվում՝ նկատի առնելով նրա գործունեության ժամանակագրությունը:

Կյուրեղ Երուսաղեմացին իր կրթությունը ստացել է Երուսաղեմի քրիստոնեական դպրոցում, որտեղ ուսուցման հիմքը կազմում էին «Երուսաղեմի եկեղեցու Հավատո Հանգանակը և եկեղեցական ավանդությունը»⁵:

Այնուհետև Կյուրեղը իր կրթությունը և ուսումնասիրությունը շարունակել է Պաղեստինյան Կեսարիայի միտրոպոլիտական բարձրագույն դպրոցում, որտեղ ուսման գլխավոր առարկաներն էին Որիգենեսի (185—253) մեկնողական գործերն ու նրա աստվածաբանական-քրիստոսաբանական տեսությունները, Եվսեբիոս Կեսարացու (263—340) պաշտպանությամբ:

Եվսեբիոսը Որիգենեսի նշանավոր աշակերտն էր:

Բայց Կյուրեղ Երուսաղեմացին իր մատենագրական ողջ վաստակի մեջ, ինչպես Կապադովկիացի ներք նշանավոր հայրերը՝ ա. Բարսեղ, ա. Գրիգոր Նագիսագանցին և ո. Գրիգոր Նյուսացին, գերծ մնաց Որիգենեսի մի շարք աստվածաբանական-փիլիսոփայական սայթաքումներից և նրա ամմիջական ազդեցությունից:

⁵ Պրոֆ. Ն. Սազարդա, Հույն-Արևելյի հին եկեղեցական աստվածաբանական գիտությունը (IV—V դդ.), ռուսերենից թարգմանեց՝ Արտակ վարդապետ Սմբատյան, Վաղարշապատ, 1910, էջ 54:

Այնուամենայնիվ Որիգենեսի «նշանակությունը անդրդվելի է մնում համարյա եկեղեցական այդ շրջանակների համար... հակառակ նրա դեմ մղված կռիվն, Հռոմի և Ալեքսանդրիայի (399 թ.) ժողովների բանադրանքին...»: Ս. Բարսեղը, ս. Գրիգոր Նազիազանցին, ս. Գրիգոր Նյուսացին և ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացին «մանրամասնորեն ուսումնասիրում էին Որիգենեսին... Որիգենեսի մեկնողաբանական աշխատությունների ուսումնասիրությունը նրանց համար նախապատրաստություն էր արիոսականների դեմ կռվելու համար»⁶:

Կյուրեղը Երուսաղեմի Մակար Ա հայրապետից (324—333) սարկավագ է ձեռնադրվում, իսկ նրա հաջորդ Մաքսիմոս Բ Խոստովանողից (333—348)՝ քահանա 335 թվականին և նշանակվում է նրա օգնականն ու փոխանորդը, որպես «վարդապետ վարդապետաց և գլուխ քարոզաց»:

Ամեն տարի Ջատկի կամ Քրիստոսի Հարության տոնին աշխարհի զանազան կողմերից և տարբեր ազգություններից Երուսաղեմ և Սուրբ Երկիր էր գալիս երկյուղած բարեպաշտությամբ և հավատքով նորադարձ քրիստոնյաների ծովածավալ մի բազմություն՝ «յուխտ և լերկրպագութիւն աստուածակոխ սրբազան Տեղեաց» և մանավանդ մկրտվելու Հորդանան գետում:

Կյուրեղը նորադարձ այս քրիստոնյաների հոգևոր կրթության և դաստիարակության համար նշանակվել էր ուսուցանող վարդապետ և ամեն տարի Մեծ պահքի 6 շաբաթների ամբողջ շրջանում իր քարոզություններով և դասախոսական հրահանգներով պատրաստում էր նրանց արժանավորապես ընդունելու սուրբ մկրտությունը:

Դաստիարակչական-ուսուցողական այս նպատակով Կյուրեղը կազմել էր սուրբ գրական ընթերցումների որոշ բնաբանների մեկնություններով կրոնաշունչ քարոզությունների մի ժողովածու՝ նվիրված քրիստոնեական հավատքի և վարդապետության լուսաբանմանը և բացատրմանը, ինչպես նաև մկրտության խորհրդի նշանակության և հոգևոր կարևորության մասին:

Այդ ձեռնարկը ծանոթ է Յաղագս Երախայից և կամ Կոչումն Ընծայութեան անունով, հունարենը՝ Կատիքիսիս, այսինքն «Կրթութիւն մկրտելի անձանց» կամ «Երախա» համաձայն երախայից մկրտելոց»։ «Երախա» բառը այստեղ գործածվում է չմկրտված,

«անկնունք» իմաստով, երախա, որը «մեծահասակ պիտի մկրտվի»⁸:

«Կոչումն Ընծայութեան» գրքի հայերեն թարգմանության տպագրության և հոգևոր մեծ նշանակության մասին կխոսվի հանգամանորեն ստորև: «Այս առթիվ Կյուրեղ Երուսաղեմացիի խոսած քարոզները քրիստոնեական վարդապետության սքանչելի սկզբունքները կպարունակեն»⁹:

«IV դարի Երուսաղեմի եպիսկոպոսների մեջ միայն Կյուրեղը վայելում է եկեղեցական գրողի համբավ», որպես «վարդապետ եկեղեցույ», քրիստոնեական վարդապետության նվիրված իր այդ «սքանչելի, բովանդակալից գրվածքների և դասախոսությունների նշանավոր շարքի համար»¹⁰:

348 թվականին Կյուրեղ Երուսաղեմացին ընտրվում է Երուսաղեմի Աթոռի եպիսկոպոս: Նա իր եպիսկոպոսությունը ընդունում է Պաղեստինյան Կեսարիայի իր ժամանակին մեծ աղմուկ հանած կիսարիոսական Ակակիոս միտրոպոլիտից:

Ակակիոսը «եկեղեցական պատմության հայր» նշանավոր Եվսեբիոս Կեսարացու աշակերտն էր: Նա «արևելյան եպիսկոպոսների մեջ ամենաաչքի ընկնող եկեղեցական քաղաքագետն էր, որը Կոստանդնուպոլիսի օրով (337—360) հաղթական կերպով Նիկիայի Հավատո Հանգանակի որոշումներին դիմադրեց»:

Ակակիոսի և նրա կուսակիցների «գործունեությունը, ուղղված՝ ուղղափառ հավատո պաշտպանության դեմ», անկասկած խիստ վնասում էր նաև Կյուրեղ Երուսաղեմացու գործունեությանը¹¹:

Ակակիոսի նման կասկածելի և ուղղափառության թշնամի միտրոպոլիտից Երուսաղեմի Աթոռի վրա եպիսկոպոս ձեռնադրվելուց հետո Կյուրեղի անձի և եպիսկոպոսության դեմ մեծ աղմուկ է բարձրանում եկեղեցու ծոցում: Ոմանք Կյուրեղին մեղադրում են այն բանի համար, որ իբրև Երուսաղեմի եպիսկոպոսությունը, որը եկեղեցու էր Կեսարիայի միտրոպոլիտության, հետևաբար և Ակակիոսին, ձեռք է բերել որոշ զիջումներ անելով արիոսականներին:

Եկեղեցական պատմիչներ Սոկրատեսն ու Սոզոմենն ավելի առաջ են գնում և փորձում են հավաստել, որ Կյուրեղի նախորդ Մաքսիմոս Բ Պատրիարքը Երուսաղեմի, աթոռագրկվեց և իր մեկ աչքը կորցրեց նույն Ակակիոսի կողմից, իր ուղղափառ

⁶ Նույնը, էջ 37—59:

⁷ Առձեռն բառարան Հայկազնեան լեզուի, երկրորդ տպագրություն, Վենետիկ, 1865, էջ 311:

⁸ Նույնը, էջ 265:

⁹ Թորգոմ պատրիարք Գուշակյան, նույնը, էջ 31:

¹⁰ Quasten, նույնը, էջ 362:

¹¹ Ն. Սագարդա, նույնը, էջ 45:

դավանության համար, և Կյուրեղը առաջ քաշվեց որպես արիության հախկոպոս¹²։ Բայց այս մեղադրանքը Կյուրեղի դեմ հերքվել է եկեղեցական պատմության մի այլ պատմիչի՝ Թեոփիլոսի կողմից և 381 թվականին Կ. Պոլսի Տիեզերական ժողովի Մինողական նամակների միջոցով։

Իրողությունն այն է, որ Կյուրեղի հախկոպոս ձեռնադրվելուց անմիջապես հետո բուն պաշար է ծավալվում նրա և Ակակիոսի միջև, որը ակնհայտ նախանձով էր լցվել Կյուրեղի դեմ։

Այս բոլորից հետո արիության հանցանքը Ակակիոսի գլխավորությամբ ուժգին պաշար են ծավալում Կյուրեղի դեմ որպես Նիկիական Հանգանակի մեծագույն պաշտպանի և ախյանի¹³։

Այս պաշարի անմիջական հետևանքը այն է լինում, որ Կյուրեղը Ակակիոսի և արիոսականների հալածանքների պատճառով երեք անգամ արտագրկվում է և արտոբնում, ինչպես էր պարագան նրա բարեկամ և ժամանակակից Ալեքսանդրիայի ս. Աթանաս Հայրապետի։

IV—V դարերում արիոսականների և այլ հերետիկոսների դեմ անգիջող և բուն պաշար էր մղում բնդհանրական եկեղեցին, համուն ողղափառ հավատի պաշտպանության, ենթարկվելով անեղ փորձությունների, հալածանքների։ Սակայն, բնդհանրական եկեղեցու և ողղափառ դավանության դեմ մղված հերետիկոսական կատաղի պաշարը, նույնիսկ արքունիքի և մի շարք ամբարիշտ կայսրերի ակնհայտ և կողմնակա հովանավորությամբ, «չկարողացան ջրատել եկեղեցուն և նա սկսեց լիակատար կյանքով ապրել... Սույն ժամանակի աստվածաբանական երկերը ուղեցույց են ծառայում քրիստոնեության հաջորդ սերունդների համար։ Նրանց մեծ հեղինակները, որոնք հավատացյալներին ճշմարտության մեջ էին կրթում, գլխավորապես «եկեղեցվո հայրեր» անունը ստացան։ Նրանց աստվածաբանական աշխատանքների եզրակացությանց վերա էր հիմնվում մերձակա շրջանի աստվածաբանական սիրտը և մինչև այսօր դրանցով է ապրում» եկեղեցին¹⁴։

Կյուրեղ Երուսաղեմացին առաջին անգամ արտագրկվեց 357 թվականին Երուսաղեմում գումարված արիոսական մի խառնածողովի կողմից և ապաստան գրտավ Տաքսուսում։ Հաջորդ տարին, սակայն, Սելևկիայի 150 եպիսկոպոսների ժո-

ղովը նրան վերահաստատեց իր Աթոռի պրա։

360-ին Ակակիոս միտրոպոլիտին հաջողվում է մեքենայություններով դարձյալ Կյուրեղին շնորհագրել։ 362-ին Հուլիանոս Ռուսացողը թույլ է տալիս Կյուրեղին վերադառնալ իր Աթոռը՝ Երուսաղեմ, որպեսզի սրվի պաշարը ողղափառների և արիոսականների միջև։ «Հուլիանոսը կամենում էր եկեղեցին թողնել ներքին երկպառակությունների մեջ, որպեսզի ինքն իրեն քարոքանք լինի այն, և այդ պատճառով էլ նա կանչեց բոլոր արքայազն ողղափառ եպիսկոպոսներին»¹⁵, այդ թվում նաև Կյուրեղին։

Ս. Կյուրեղ հայրապետը Հուլիանոս Ռուսացողի միջոցով արքայից Երուսաղեմ վերադառնալուց հետո, ծանր և սպառիչ փորձությունների ենթարկվեց. «Ան ականատես եղավ Երուսաղեմի մեջ Հուլիանոս Ռուսացողի հրեկեց տաճարը վերաշինելու անմիտ ձեռնարկին»¹⁶։

Ամբարիշտ Հուլիանոսը վիրավորելով չարամտորեն քրիստոնյաների զգացմունքները, իր պաշտպանության տակ վերցրեց Երուսաղեմի հրեաներին։ Նա փորձեց Երուսաղեմում վերականգնել հրեաների տաճարը, որը 70 թվականին կործանել և այրել էր Տիտոս զորավարը, ըստ Քրիստոսի կանխասացության¹⁷։

Ի հեճուկս քրիստոնեության, Երուսաղեմում հրեկեց տաճարը վերականգնելու Հուլիանոս Ռուսացողի չար դիտավորությունը բարեբախտաբար գլուխ չեղավ։ Նա 263-ին արշավանք կազմակերպեց դեպի արևելք և արշավանքի ժամանակ սպանվեց։

Եկեղեցին այդ դեպքը գնահատեց որպես աստվածային պատիժ ամբարիշտ կայսրի չարագործությունների համար։

Դժբախտաբար, սակայն, հալածանքները ողղափառ եպիսկոպոսների դեմ չարունակվեցին նաև հաջորդ կայսրերի՝ Վալենտիանոսի (364—374) և, մասնավոր, արիոսական Վալենտիանոսի ժամանակ (364—378), որը հրամայեց կրկին արքայի Հուլիանոսի օրով իրենց Աթոռները վերադարձնել ողղափառ եպիսկոպոսներին. «Գրիգոր Նյուսացին ենթարկվում է հալածանքի, Աթանասն էլ ստիպված է լինում կրկին փախչել կայսրի հետապնդումներից ազատվելու համար։ Իսկ Բարսեղ Անտարա-

¹² Quasten, նույնը, էջ 362։

¹³ Նույնը, էջ 362։

¹⁴ Պրոֆ. Ն. Սազարդա, նույնը, էջ 3—4։

¹⁵ Նրվանը Տեր-Մինասյանց, Ընդհանուր եկեղեցական պատմություն, ս. Էջմիածին, 1908, էջ 266։

¹⁶ Թորգոմ պատրիարք Գուշակյան, նույնը, էջ 30։

¹⁷ Նոր Կտակարան, Մատթ., էջ 71—72, Մարկ., էջ 135—137, Լուկ., էջ 255, 230—233։ Բատարան ս. Գրոց, Կ. Պոլիս, 1881, էջ 533։

ցին կայսրին անձամբ տեսնելուց հետո պահում է իր դիրքը¹⁸:

367-ին կրկին անգամ աքսորվում է Անկա. Կյուրեղը, «որպես հերետիկոս, հեթանոս և պետության թշնամի, խռովարար և մոլորեցուցիչ»: Կյուրեղը աքսորական է մնում 10 տարի, մինչև ամբարիշտ կայսրի հանկարծամահ լինելը, 378 թվականը:

Ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացին այնուհետև 378—386 թվականներին համեմատաբար ավելի խաղաղ ժամանակաշրջանում հովվում է իր հոսը, շարունակում է պայծառացնել Երուսաղեմի պատմական Աթոռը, միաժամանակ բուռն և անտեղիտալի պայքար մղում արիոսականների դեմ:

Ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացին 381 թվականին, որպես ընդհանրական եկեղեցու մեծ վարդապետ, Կ. պոլսում 150 եպիսկոպոսների հետ մասնակցում է երկրորդ Տիեզերական ժողովին, ուր դատապարտվում են Կ. Պոլսի Մակեդոն Պատրիարքը, որպես հոգեմարտ վարդապետության ներկայացուցիչ, և նրա 36 համախոհ եպիսկոպոսները:

Թեոդոս Ա. (Մեծն) կայսրի օրով (379—395) մի որոշ ժամանակ Նիկիական Հանգանակի շուրջ և այլ դավաճաբանական վեճերը ավարտվում են: «Նիկիական Հանգանակի Երրորդության վարդապետությունը ու քրիստոնեությունը միևնույնն են համարվում: Ով այս չի ընդունում, հեթանոս է նա, թե հերետիկոս, միևնույն է, նա զրկվում է բոլոր իրավունքներից: Յուրաքանչյուր ոք պետության մեջ պետք է ունենա նույն ուղղափառ հավատքը... Բոլոր մնացածները հերետիկոս են և արժանի աստվածային և մարդկային պատժի»¹⁹:

Պետական այս նոր քաղաքականության շնորհիվ ուղղափառ եպիսկոպոսներին են վերադարձվում արիոսականների կողմից հափշտակված եկեղեցիները և արգելվում են հերետիկոսական գումարումները:

Այս պայմանների մեջ ուղղափառ եկեղեցին Թեոդոսի օրով մի որոշ ժամանակ ապրում է խաղաղության մեջ: Վերանում են ներքին վեճերը: Եկեղեցին իր վերքերն է բուժում: Վերականգնվում են ուղղափառությունը և եկեղեցական միությունը, մինչև V դարի առաջին քառորդը, երբ վերսկսվում են դարձյալ դավաճաբանական վեճերը Էլ ավելի մեծ թափով:

386 թվականի մարտի 18-ին մահանում է Երուսաղեմի եկեղեցու արդյունաշատ և առաքինի մեծ հայրապետը՝ ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացին: Նա շուրջ 38 տարի (348—

386) եղավ եպիսկոպոս, 20 տարի մնաց Երուսաղեմի Աթոռի վրա, 18 տարի անցկացրեց աքսորի մեջ, բայց միշտ ապրեց եկեղեցու ուղղափառ հավատքի պաշտպանության հաղթանակի հույսով:

Մեր եկեղեցին տարին երկու անգամ է նշում ս. Կյուրեղ հայրապետի տոնը: Առաջին տոնը՝ փետրվարի 18-ին²⁰, և երկրորդը՝ հոկտեմբերի 28-ին, «Սրբոց երկուսանանից վարդապետացն» տոնի օրը²¹:

ՍՈՒՐԲ ԿՅՈՒՐԵՂ ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՑՈՒ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՎԱՍՏԱԿԸ

Սուրբ Կյուրեղ Երուսաղեմացին չի թողել բազմաժանր, հարուստ մատենագրական վաստակ, ինչպես թողել են Ա. Աթանաս, Բարսեղ, ս. Գրիգոր Նազիազանցի, ս. Գրիգոր Նյուսացի, ս. Հովհաննես Ոսկեբերան և այլ մեծավաստակ հայրապետները:

Այնուամենայնիվ ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացու թողած մատենագրական ժառանգությունը գնահատվում է «քրիստոնեական վաղ շրջանի եկեղեցական գրականության ամենաթանկագին գանձերը»²²:

Ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացու մատենագրական վաստակի մեջ կարևոր տեղ է գրավում նրա՝ քրիստոնեական վարդապետությանը նվիրված 24 ճառերի կամ քարոզների ժողովածուն, որը Ե դարում մեր թարգմանիչ վարդապետների կողմից կոչվել է Կոչումն ընծայութեան կամ Յաղագս երախայից գիրք:

Ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացին այդ քարոզներն արտասանել է 347—348 թվականներին, երբ դեռ պարզ քահանա քարոզիչ էր Երուսաղեմի ս. Հարության հոշակավոր տաճարում, Մեծ պահոց վեց շաբաթների ընթացքում, «անկնունք», չմկրտված նորադարձ քրիստոնյաներին մկրտության պատրաստելու համար, Զատիկի ճրագալույցին:

Այս քարոզների հունարեն բնագրերի մի շարք ձեռագրերի հիշատակություններում վկայվում է այն մասին, որ այդ քարոզները լսող գիտուն կամ կրթված ունկնդիրներից մեկը սղագրել է դրանք և հասցրել մեզ²³:

Կյուրեղ Երուսաղեմացու քարոզների այդ ժողովածուն բաժանվում է երկու խմբի.

Այդ քարոզների Ա խումբը բաղկանում է քրիստոնեական հիմնական վարդապե-

¹⁸ Երվանդ Տեր-Մինասյանց, նույնը, էջ 268:

¹⁹ Նույնը, էջ 278—274:

²⁰ Օրացույց, ս. Էջմիածին, 1978, էջ 86:

²¹ Նույնը, էջ 183:

²² Quasten, նույնը, էջ 363:

²³ Նույնը, էջ 363:

տության բացատրությանը կամ մեկնությանը նվիրված նախապատրաստական 19 քարտզներից, որոնք ուղղված են Հատկի նրազայության մկրտությունը բնորոշողներին, իսկ Բ խումբը՝ 5 քարտզներից, որոնցում բացատրվում են երկրորդ և հավատքով ու վավերականորեն մկրտություն, որոշմ, ս. Հաղորդություն և այլ խորհուրդներ կատարելու կարգն ու ձևը:

Ս. Կյուրեղ հայրապետը, որպես «վարդապետ եկեղեցու», առաջին խմբի քարտզներում հասկանալի բացատրություններով, ս. գրական հատվածների ուղղափառ հասկացողությամբ և մեկնությամբ խոսում է մկրտության պատրաստվող և բնորոշողներին հեթանոսությունից քրիստոնյա դարձած նորահավատներին մկրտության խորհրդի հոգևոր, փրկարար նշանակության, այդ առթիվ կատարված աղոթքի և ապաշխարության կարևորության, մկրտության ինքնատիրապետման, կամքի դաստիարակության ու գործունեության և ազնիվ այն բոլոր դիտավորությունների մասին, որոնցով առաջնորդված միայն թեկնածուն պետք է ստանձնա այդ սրբազան խորհրդին, միաժամանակ խիստ պահելով եկեղեցուց դուրս գտնվողների համար նաև մկրտության խորհրդի գաղտնապահության կանոնը²⁴:

Խորհրդի-*mystère* այս ոգին ներթափանցել է քարտզների ողջ ժողովածուի մեջ:

Մկրտությունն բնորոշելուց առաջ Կյուրեղ Երուսաղեմացին թելադրում է նախապատրաստվել շաբաթներ առաջ այդ խորհրդին, մարդ ու հոգով արժանավորապես բնորոշելու համար մկրտության շնորհիվ առաջվելիք հոգևոր կամ կրկին վերածննդյան շնորհքն ու փառքը, որպես «ժառանգակիցք Քրիստոսի» (Հովմ. Ը 17): Այդ պատճառով թելադրում է նա մի կողմ թողնել բոլոր անձնական հաշիվները, ներել մեր անձնական թշնամիներին, հոգին գործացնել, լուսավորել, սնուցել աստվածաշնչական բնութեցումների ուղղափառ մեկնաբանությամբ:

Շեշտվում է նաև մկրտությունից առաջ ապաշխարության, զղջումի անհրաժեշտությունը, մեղքերի խոստովանությունն ու թողություն հայցելը, աստանային և նրա բազմադիմի փորձություններին դիմագրավելու վճռականությունը:

Ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացու՝ մկրտության մասին հրահանգ-ուսուցումը հիմնվում է Պողոս առաքյալի թղթերում նրա զարգաց-

րած և խորացրած մկրտության վարդապետության վրա. «Թէ մենք բոլորս որ մկրտուեցինք Յիսուս Քրիստոսով, նրա մահով է որ մկրտուեցինք: Մկրտութեամբ թաղուեցինք նրա հետ մահով, որպէսզի, ինչպէս որ Քրիստոս մեռնելուց յարութիւն առաւ Հօր փառքով, նոյնպէս և մենք թաղենք նոր կեանքով. որովհետեւ, եթէ նրա մահուան նմանութեամբ տնկակից եղանք նրան, պիտի լինենք նաև նրա յարութեան նմանութեամբ»²⁵:

Վերոհիշյալ քարտզ-դասախոսություններում Կյուրեղ Երուսաղեմացին բացատրում է նաև քրիստոնեական ուղղափառ վարդապետությունը, հավատքի բնույթն ու ծագումը, ըստ Երուսաղեմի եկեղեցու «Հաւատոյ Հանգանակի»²⁶:

Ժողովածուի 25 քարտզների 19—23 դասախոսությունները դարձյալ խոսում են մասնավոր կարևորությամբ Մկրտության, Գորշմի, Հաղորդության խորհուրդների և ս. պատարագի արարողության մասին:

Ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացու սույն քարտզների մեջ ակնարկություններ կան նաև Մանիի մոլորության մասին: Մանիի հերետիկոսական շարժումը սկսել էր սույն քարտզներից 70 տարի առաջ: Կյուրեղ Երուսաղեմացու «հոգևոր գործունեության ամենն փայլուն և արդյունավոր կողմերն են եղավ ի քրիստոնեություն դարձր քաղմերսմ հեթանոսներու, որոնք իր ձեռքն կրկնուեցին քրիստոնեությունը»²⁷:

Կյուրեղ Երուսաղեմացին քարտզների մեջ իր ուսուցման հիմքն է դարձնում Երուսաղեմի եկեղեցու Հավատոյ Հանգանակը, որի «յուրաքանչյուր խոսքը կարելի է հաստատել ս. Գրքով: Ս. Գրքին համեմատ լինելը բավական է: ...Վարդապետության առանձին սկզբունքների մեջ նա խելացի փաստեր բերելուց չի հրաժարվում, սակայն, նա չի տալիս այն, ինչ որ կարող էր հիշեցնել վարդապետության սխառնք, և չի ցույց տալիս նույն իսկ ձգտում դեպի այդ: Նրա կատենիզական (քրիստոնեական ուսուցում, հրահանգ) վարդապետությանց մեջ չի կարելի որևէ փոխափայլական դպրոցի ազդեցության ամենափոքրիկ հետք անգամ գտնել: Նա ամեն տեղ և ամենուրեք մնում է ճշմարիտ եկեղեցական գրող, որ հետևում է եկեղեցական աղանդության...: Ս. Կյուրեղ Երուսաղեմացու հրահանգները ան-

²⁴ Նոր Կտակարան, Հովմ., էջ 421, տես նաև Կողոս. Բ 10—12, էջ 543—544, Հովմ. Ս. 12—13, էջ 248, Հովմ. Գ 35, էջ 256:

²⁵ Quasten, նույնը, էջ 363—364:

²⁷ Թորգոմ պատրիարք Գուշակյան, նույնը, էջ 31:

²⁶ Նույնը, էջ 363:

գնահատելի փաստաթղթեր են ուղղափառ դավանության²⁸:

Կյուրեղ Երուսաղեմացու սույն քարոզների բովանդակության մասին ավելի ընդարձակ տեղեկություններ ստանալու համար տես Quasten, ևույնը, էջ 363—366:

Կյուրեղ Երուսաղեմացու մատենագրական վաստակի մեջ կարևոր տեղ է գրավում նաև նրա **Թուղթը** Կոստանդ կայսրին (337—360) ուղղյալ, Երուսաղեմում ս. Խաչի երևման «աստվածատեսական իրողության ազդարարության առիթով»:

351 թվականի մայիսի 7-ին Երուսաղեմում, Կյուրեղ հայրապետի օրով, «տեղի ունեցավ սուրբ Խաչին հրաշալի երևումը, որուն համար ծանուցանող նամակ մը ուղեց Կոստանդ կայսեր»²⁹:

Կոստանդը՝ Մեծն Կոստանդիանոս կայսրի որդին և հաջորդը, կիսարիտական էր: Բայց Խաչի երևման հրաշքի առիթով Կյուրեղ հայրապետը նրան գրեց այդ թուղթը, նրան սիրաշահելու և «նրան պատվելով աստվածասեր և բարեպաշտ թագաւոր» կոչումներով, որպեսզի մեղմացնի նրա հակառակությունը ուղղափառների դեմ:

Կյուրեղ հայրապետի սույն նամակը գեղեցկորեն նկարագրում է Խաչի երևման դեպքը: Այդ դեպքը «հիշատակությունն է պարզապես խաչի նշանին երկնից վրա հրաշալի երևումին, որ 351-ին տեղի ունեցավ Երուսաղեմի վրա Գողգոթայեն մինչև Ջիթեմյաց լեռ տարածված խաչանշան պայծառությամբ մը, որ ավելի փայլուն էր քան արևուն լույսը: Չայն տեսան ամենքը, ժողովուրդ և կղեր, որոնք եկեղեցի փութալով գոհություն մատուցին Աստուծո, իրենց պարզևլած այս հրաշալի մխիթարության համար: Երուսաղեմի պատրիարքը, Կյուրեղ, այս առթիվ հատուկ թուղթ մը գրեց Կոստանդնուպոլսո Կոստանդ կայսեր, որ դատապարտված արիտականությունը վերականգնելով եկեղեցվո ներքին խաղաղության դեմ մեծ վտանգ մը կպատրաստեր, և ողորակյալ քաղցր ոճով բայց խստադատ նկատողությամբ մատնանիշ կըներ անոր՝ իր հոր Մեծն Կոստանդիանոսի դավանու-

թյան ուղղափառ ճշմարտությունը, միևնույն ատեն այս երևումն ալ ապացույց մը հանել փորձելով այդ մասին»:

Նամակը ավարտվում է բարեմաղթություններով, որ Աստված կայսրին շնորհի քաջառողջություն, նրան պահի-պահականի «գործությամբ և շնորհք, և է՛լ ավելի մեծամեծ բարեպաշտության գեղեցիկ գործերով և զարդարի նրա թագավորական հարազատ թագը՝ զավակների բազմացումով, և ի պարծանս քրիստոնեից և համայն աշխարհի, երկար և բազում տարիներ խաղաղությամբ պահի քեզ ամբողջ ընտանիքով: Եվ ամեն մասամբ զարդարի քեզ վարքով, եկեղեցիների հանդեպ քաղցրությամբ և կայսերական իշխանության վալելույ մարդասիրությամբ և առատապարզ բարեպաշտությամբ, երկարամյա անդորրությամբ... ով աստվածասեր օգոստափառ թագավոր»³⁰:

Բացի ս. Կյուրեղի՝ կայսրին ուղղած սույն պաշտոնական նամակից, 351 թվականին Երուսաղեմում գտնվող ուխտավորները, որոնք տեսել էին երևցող Խաչը, իրենց երկրները վերադառնալով պատմեցին այդ հրաշքի մասին:

Ս. Կյուրեղ հայրապետի մատենագրական վաստակում հիշվում են նաև ոչ հարազատ այլ ճառեր, ներքոյաններ, որոնցից հասել են միայն հատվածներ:

Ս. Կյուրեղ հայրապետի աստվածաբանական-մեկնողական աշխատությունների մեջ, և հիմնականում «Կոչումն ընծայութեան» գրքում նրա շոշափած քրիստոնեության հավատքի, ս. Հոգու վարդապետության, մկրտության, ս. Հաղորդության հարցերի մասին ավելի լայնորեն հետաքրքրվողները կարող են դիմել Quasten, էջ 369—377:

(Ծափումակելի)

²⁸ Մաշոց գիրք, Հայց. եկեղեցու, երկրորդ տպագրություն, ի վաղարշապատ, ի տպարանի սրբոյ կաթողիկէ Էջմիածնի, 1872, էջ 368, Թուղթ Կիրոսի եպիսկոպոսի Երուսաղեմայ՝ առ Կոստանդիանոս թագաւորն, վասն Երևելոյ նշանի սրբոյ Խաչին յերկնից: «Թուղթ»-ի թարգմանությունը տես «Էջմիածին» ամսագիր, 1971, № Ե, էջ 80—82:

²⁸ Ն. Սագարդա, ևույնը, էջ 54:

²⁹ Թորգոմ պատրիարք Գուշակյան, ևույնը, էջ 81: